

Identitet, frihet och erkännande: Charles Taylors kritik av individualismen

Ulf Mörkenstam

Inledning

Charles Taylor har under senare år rönt allt större uppmärksamhet i den statsvetenskapliga diskussionen. Detta främst genom sitt omfattande verk om den moderna identiteten i västvärlden, *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity* (1989). Där ifrågasätter han den förhärskande individualismens uppfattning om självet och söker förklara relationen mellan själv-uppfattning och moraluppfattning genom en historisk studie.¹ I de senare böckerna, *The Ethics of Authenticity* (1991) och *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"* (1992), utgår Taylor från analysen i *Sources of the Self* och behandlar problemen för en modern värld att hantera ett mångkulturellt samhälle, utifrån nyckelbegreppen "authenticity" och "recognition".

Taylor bidrar inte endast till huvuddiskussionen inom politisk teori idag, den mellan liberaler och kommunitärer,² utan tar även ställning i den politiskt dagsaktuella debatten. Sedan den liberaldemokratiska – slutgiltiga – triumfen basunerades ut i slutet av förra decenniet har en mängd "nya" konflikter kommit i full dager. De är ofta av etnisk, religiös eller nationalistisk karaktär. De universella värden som livligt förespråkades i västvärlden och den mänskliga identitet som togs för given har utmanats i exempelvis flera av de tidigare sovjetiska staterna, men även i de länder där de demokratiska värdena sedan länge cementerats fast. Hur kan statsvetenskapen förklara de förändringar som sker? Varför har dessa nya konflikter som västvärlden förmodade var utdöda återigen börjat spira? Jag tror att Taylors analys av den moderna identiteten medför att begrepp som tidigare varit givna problematiseras och att han för politiken tillbaka in i diskussionen. Taylors arbete kan ses som ett ifrågasättande av det relevanta i dikotomiseringen liberal och kommunitär.

Syftet med uppsatsen är, för det första, att analysera Taylors kritik av individualismen och den förment neutrala liberala staten. För det andra, att i analysen av relationen mellan individen och det moraliska ramverket utveckla ett förhållningssätt till historisk-politisk förändring och utveckling. Uppsatsens tredje syfte är att påvisa Taylors betydelse för statsvetenskaplig forskning idag.

Den identitetsskapande processen är grunden för Taylors diskussion om den moderna identiteten och hans bild av människor som "self-interpreting animals, creatures whose identity as persons depends upon their orientation and attachment to conceptions of the good which they derive from the matrix of their linguistic community" (Mulhall & Swift, 1992: 101-102). Utifrån den

identitetsskapande processen analyserar jag *relationen mellan individen och det moraliska ramverket* och söker utveckla ett förhållningssätt till historisk-politisk utveckling och förändring. *Kritiken av liberalismen* utgår främst från begreppen autenticitet och erkännande, samt uppfattningen om den-neutrala-staten och det rättas företräde framför det goda. *Taylor är av betydelse för statsvetenskaplig forskning* idag då han betonar identiteten som individens kunskapsvärld och den är inte given. Politik blir kampen för att formera individens kunskapsvärld.

Den identitetsskapande processen

Utgångspunkten för Taylors analys av den moderna identiteten och kritiken av den individcentrerade liberalismen, är ett antagande om betydelsen av individens identitetsskapande process. Individen kan inte existera fristående från en kontext, ett moraliskt ramverk. Genom att leva i en kontext utvecklas den partikulära identiteten. Det moraliska ramverket är bland annat beroende av *uppfattningen om självet* och av att vara ett jag bland andra jag. Ramverkets bas är därför ett (eller flera) implicita eller explicita antaganden om människans natur, en bekräftelse på en given ontologisk uppfattning om vad det är att vara människa.

Den moraliska ontologin lägger grunden för individens förmåga att göra *starka kvalitativa värdeomdömen*, dvs. utgör de mått från vilka individen på moraliska områden dömer vad som är rätt eller fel, bättre eller sämre, av högre eller lägre värde. Dessa mått står självständigt från människans begär, val och handlingar. En moralisk reaktion kan inte reduceras till eller analyseras som något liknande instinkter, då dessa "instinkter" kommer från den omgivande kontexten inom vilken aktören rör sig och formar sin identitet (Taylor 1989: 5). I västvärlden bekräftar och känner vi "particularly strongly the demand for universal justice and beneficence, [we] are peculiarly sensitive to the claims of equality, feel the demands to freedom and self-rule as axiomatically justified, and put a very high priority on the avoidance of death and suffering" (1989: 495). Det moraliska tänkandet kretsar därför främst kring respekten för mänskligt liv, uppfattningen om att leva ett gott liv och individens egen känsla av att erhålla andras respekt.

Samtidigt råder delade meningar om varför just den här uppsättningen värden anses vara de högst stående och vilka källorna till dem är. Den liberala individcentrerade synen vill inte medge att antagandet om individuella rättigheter är beroende av en speciell uppfattning om människans natur. Liberala teoretiker förnekar i allmänhet ramverkets betydelse för den identitetsskapande processen och formeringen av själv-uppfattningen. Därmed har den liberala teorin svårigheter att förklara *varför* vi hänför oss till olika moraliska värderingar och ger uttryck för en viss moraluppfattning. Det är därför viktigt att spåra källorna till det moderna samhällets moraliska imperativ och se att den moderna identiteten, den moderna individen, inte är något givet. Identiteten och moralen är nära sammanbundna med varandra.

Den individsyn som enligt Taylor är avgörande för den moderna identiteten och samtidigt svagheten i det moderna samhället, sammanfattar jag i tre huvudpunkter. Den första är *individualismen* vars "dolda" sida rymmer en så stark betoning av jaget att individens livsvärld smalnar av, töms på mening och moralisk betydelse. Individens eget jag är det fundamentala, samhället och andra individer blir mindre angelägna. Den andra punkten är företrädet som ges det *instrumentella förnuftet*, de rationella ekonomiska kalkylerna om hur medel bäst appliceras för att uppnå ett givet mål. Det leder i politiken till teknokratiska lösningar där maximal effektivitet är måttet på framgång. För det tredje, så har den förhärskande uppfattningen om individen och det rationella instrumentella förnuftet medfört att det politiska deltagandet minskar. Individen föredrar att innesluta sig i sin *privata sfär* så länge som styrsystemet tillgodoser medel för personlig tillfredsställelse (Taylor 1991: 4-9).

En analys av den identitetsskapande processen visar på vilka grunder individen tolkar och konstituerar sin identitet och ger den mening. Den visar på vilka källorna är till den uppfattning om självet som idag dominerar. Identitetsbegreppet visar vissa värderingars betydelse, då de utgör den nödvändiga horisonten, den kunskapsvärld, från vilken individen tänker, värderar och väljer (Taylor 1985a: 34-35). Att fokusera identiteten ger en ökad förståelse för hur den kan definiera ett inneslutande och uteslutande av individer i ett samhälle. Den identitetsskapande processen är därför central för det kollektiva beslutsfattandet – för *politiken* – och är därmed inte neutral.³ Uppskattade värden i samhället, som frihet och jämlikhet i det västerländska, är inte fristående från den identitetsskapande processen och kan inte få en central funktion enbart genom att framhävas i fri- och rättigheter.

Vad formar individens identitet?

Identiteten är inget som är givet från födseln. Individen disciplineras av praktikerna i ett samhälle och kan endast i dialog med andra människor få förståelse för vem hon är. Frågan vem är jag? kan endast få sin mening i relation till andra i ett samtal. Jaget definierar sig själv genom att definiera varifrån hon talar, i familjen, i ett socialt rum, genom status, funktioner, intima relationer etc. Därför är dialogen av så central betydelse för formandet av identiteten, vi kan inte utveckla vår person utan att vara *språkligt initierade*. Vårt moraliska och andliga språk lär vi oss genom konversation med en omgivning, en ständig dialog, vilket medför att kommunikationen i den offentliga sfären är av yttersta vikt för utformningen av de moraliska ramverken. Det måste finnas ett gemensamt utrymme i vilket inskolningen som moraliskt subjekt fortgår. Från den situationen kan individen senare i livet utvecklas i andra riktningar, men endast inom de gränser som det gemensamma språket utformar. Med Taylors ord:

This is the sense in which one cannot be a self on one's own. I am a self only in relation to certain interlocutors: in one way in relation to those conversation partners who were essential to my achieving self-definition; in another to those who are now crucial to my continuing grasp of languages of self-understanding – and,

of course, these classes may overlap. A self exists only in what I call 'webs of interlocution'''. (1989: 36)

Då identiteten utvecklas gör den det inte endast i relation till andra individer, utan även till en gemenskap: Den gemenskapen behöver inte vara det dominerande samhället, utan kan utgöras av en minoritet i kamp mot överheten. Till och med en till synes ensam individ kan föra en dialog med omvärlden, men det är ständigt någon form av samhälle man vänder sig till eller från i sin diskussion. Identitetsskapandet är en ständig konversation där samhällets ramverk utmanas, accepteras, förkastas, ironiseras etc. Vi befinner oss i ett tolkningsnät där en uttolkare måste finnas för formandet av identiteten. Identiteten är därför nära förbundet med de moraliska ramverken, med de värden som sätts högst – med det goda.

Relationen mellan individen och det moraliska ramverket

För att förstå den identitetsskapande processens betydelse för den moderna identiteten och samtidigt förstå Taylors kritik av liberalismen, är det viktigt att rekonstruera ett förhållningssätt till historisk-politisk förändring och utveckling, hur den enskilde individen förhåller sig till det omgivande ramverket.

Under de senaste decennierna har språket som studieobjekt vunnit allt större utrymme i politik-teori. Det har sin förklaring i uppfattningen att politiskt och socialt liv endast kan förstås genom vad som gör världen meningsfull och begriplig för de mänskliga aktörerna i den. En sådan förståelse kan endast nås genom att vi inser *vad som konstituerar aktörers identitet*, vad som får dem att agera på ett speciellt sätt och hur de själva uppfattar sina handlingar. Språket fyller enligt Taylor tre funktioner: (i) språket uttrycker explicit det som individen tidigare endast haft en implicit känsla av, genom formuleringen blir företeelser tydligare i vårt medvetande. Individens artikulering av sina känslor för en företeelse är inte möjlig att separera från hur hon identifierar företeelsen; (ii) språket skapar en offentlig diskurs, från vilken en gemensam bild av omvärlden formas och uttolkas;⁴ (iii) språket utgör individens ram som moraliskt subjekt (1985b: 256-262). Språket har således en konstituerande funktion och utgör den normativa ram för hur vi beskriver oss själva och våra samhälleliga relationer. "The point could be made... in this form: the maintenance of these different footings, of hierarchy and subordination, or equality, of intimacy, familiarity, distance, requires some degree of common understanding by the potential participants. But among human beings, common understanding is brought about and maintained in language as a general rule" (1985b: 272). Uppfattningen om självet kan därför aldrig vara fristående från de beskrivningar och tolkningar som människan ger, människans natur är inte fast och identiteten given.

Av insikten om att intersubjektiv kunskap och erfarenhet förmedlas genom språket följer att sociala och fysiska objekt inte är något aktörerna påträffar, utan är konstruerade. Den moderna uppfattningen om självet har blivit så vedertagen att "we come to think that we have 'selves' as we have heads. But the very idea that we have or are 'a self', that human agency is essentially defined

as 'the self', is a linguistic reflection of our modern understanding and the radical reflexivity it involves. Being deeply embedded in this understanding, we cannot but reach for this language; but it was not always so" (Taylor 1989: 177). Om vi vill förstå det moderna samhället måste vi förstå vad den moderna identiteten inbegriper för ideal och förbud, då dessa skapar våra filosofiska tankar, vår epistemologi och vår språkfilosofi. Detta till stor del utan att vi är medvetna om det. En sådan förståelse kan vi endast erhålla om vi ser utvecklingen av den moderna identiteten genom historien. I *Sources of the Self* definieras den moderna identiteten genom att dess födelse beskrivs (1989: ix-x).

Taylor är inte intresserad av att ge en kausal historisk förklaring till den moderna identitetens uppkomst. Han vill påvisa hur förändringen är beroende av ett otal olika källor. Det socio-ekonomiska skeendet utelämnas helt i hans förklaringsmodell, även om det emellanåt antyds som betydelsefullt om man vill hävda historisk kausalitet. Han är istället intresserad av att analysera och beskriva tolkningen av idéer inom den språkliga kontext en given tidsperiod medger. Följden för praktikerna tecknas endast skissartat. Med den moderna identiteten och dess relation till det moraliska ramverket, främst uppfattningen om självet, som utgångspunkt väljer han de historiska aktörer och tidsperioder som studeras. Trots att hans förfarande skall undvika ett ordinärt idéhistoriskt perspektiv gör han ett tämligen konventionellt urval av aktörer och tidsperioder.

De idéer som får sitt uttryck genom språket påverkar individerna då de innesluts i *praktiker*. Praktiker är aktiviteter som definieras av förbud och av acceptans. Det är de sätt på vilka vi disciplineras att uppträda i livets olika situationer, från hur barn uppfostras och hur människor hälsar varandra på gatan, till hur kollektiva beslut skall fattas. Alla nivåer av det sociala livet struktureras av praktiker, familjen, byn, politiken, religiösa gemenskaper etc. Implicit i de sociala praktikerna finns en uppfattning om subjektet, om värden som frihet och rättigheter (Taylor 1989: 204). De idéer Taylor närmare granskar, det moraliska ramverket, artikulerar praktikerna och tillhandahåller underliggande motiveringar för olika handlingsmönster. Därför är olika tidsepokers tolkningar av idéer och praktiker centrala för bilden av hur en praktik upprätthålls och varför den förändras. Tolkningarna är inneslutna i den för tidsperioden givna språkliga kontexten och frågan är vad en aktör kan säga (eller göra) utan att framstå som fullständigt osammanhängande (eller etiskt opålitlig).⁵ Det innebär att försök att ge en radikalt ny betydelse åt exempelvis viktiga politiska begrepp som frihet kommer att misslyckas, då de kommer att vara obegripliga utifrån individernas användning av begreppen och innehållslösa i relation till ramverket. De aktörer som med envishet fortsätter att försöka omformulera förståelsen av givna begrepp bemöts ofta antingen som om de är helt förvirrade, eller som om de talar om någonting helt annat än det omstridda begreppet.

Språkets normativa karaktär är dock inte fullständigt statisk. Det råder ett beroendeförhållande mellan praktikerna, inom vilka aktörerna formar sitt handlande och idéerna: (i) idéerna och praktikerna kan ömsesidigt förstärka varandra vilket ger styrka till det regerande systemet; (ii) idéerna kan komma att förvränga praktikerna, vilket kräver en korrigerande av praktikerna och re-

sultatet blir en strid mellan olika praktiker som leder till en förändring av samhället; (iii) praktikerna kan ändras så att de inte längre motsvaras av några upprätthållande och bekräftande idéer, vilket medför en transformation av idéerna till dess de åter konvergerar med praktikerna. Taylor menar att:

It is clear that change can come about in both directions, as it were: through mutations and developments in the ideas, including new vision and insights, bringing about alterations, ruptures, reforms, revolutions in practices; and also through the drift, change, constrictions or flourishings of practices, bringing about the alteration, flourishing, or decline of ideas... [I]n any concrete development in history, change is occurring both ways. The real skein of events is interwoven with threads running in both directions. (1989: 205-6)

Identitet och samhällsförändring

Relationen mellan individen och det moraliska ramverket är i Taylors analys tvetydig då han inte tydligt definierar vad som tillhör själv-uppfattningen och vad som tillhör identiteten, eller hur de är sammanlänkade. Det förefaller ibland som om han sätter likhetstecken mellan jaget, självet och identiteten och använder dem som utbytbara. Begreppen är inte möjliga att särskilja då de är ömsesidigt beroende av varandra, men självet (dvs. själv-uppfattningen) föregår den specifika individens identitet. Själv-uppfattningen är en del av den språkliga (normativa) kontext inom vilken den enskilda aktören rör sig och formar sin identitet. Den utgör en del av ramverket. Utan en övergripande själv-uppfattning kan vi inte forma en identitet. Självet bestämmer hur vi skall uppfatta det som finns inom oss och det som finns runt omkring oss. Själv-uppfattningen styr *kunskapen* om oss själva. Den är grunden för tolkningen av den mänskliga naturen och ger därför både den förhärskande ontologin och epistemologin *legitimitet*.

Identiteten innesluter mer än bara en uppfattning om självet: (i) en uppfattning om det goda livet; (ii) en bild av att vara människa bland andra människor; (iii) en bild av livet som varit och livet som skall bli. Människan måste, och har i alla kulturer, skiljt mellan det "inuti" och det "utanför" jaget. Själv-uppfattningen har haft olika mening och betydelse i olika historiska perioder, från en schamanistisk jägarkultur till dagens liberaldemokratiska. Det rådande specifika beteendet i ett samhälle betraktas ofta som det naturliga och oundvikliga för människan.

Det finns ytterligare svårigheter i Taylors analys. De kan illustreras genom jämförelse med Quentin Skinners metod.⁶ Båda söker att genom en diskursiv analys förklara sambandet mellan de för samhället bärande idéerna och de rådande samhällspraktikerna och visar på idéernas betydelse för konstituerandet av aktörens identitet. Skinner är dock ytterst grundlig i sin empiriska studie av historiska konflikter, han förklarar och påvisar *varför* en speciell idétradition gick segrande ur konflikten i en given tidsperiod.⁷ I Taylors analys är relationen mellan det moraliska ramverket och de rådande samhällspraktikerna det centrala. Han påstår sig urskilja den diskurs som styr alla andra diskurser. Det är den som anger vilken kunskap som är giltig, utifrån vilken sedan

samhällets olika delar formeras till praktiker. Den stora svagheten ligger i att det inte finns någon förklaring till *vad* som möjliggjorde en speciell idétraditions seger och framväxt. Detta trots att hela hans analys är uppbyggd kring att olika uppfattningar om självet trängts ut ur historien och nya uppfattningar fått genomslagskraft.⁸

Skinnerns utgångspunkt är den betydelse aktörens intentioner har i den samhälleliga förändringsprocessen, Taylor utgår från individens identitetsskapande process. Det innebär att Skinner i ett historiskt perspektiv tydligt urskiljer potentiella bärare av samhällsförändring i en given kontext. Taylors arbete tenderar att främst analysera regelbundenheterna i diskursen, vad som formar individens identitet (källorna till själv-uppfattningen) och de stora trendbrotten.

Jag menar dock att det med den identitetsskapande processen som utgångspunkt går att skissera en analysmodell som är vidare än vad Taylors studie visar. Den innefattar stora möjligheter att erfara de enskilda aktörernas och gruppernas betydelse och handlingar. Det är uppenbart att de individer som upprätthåller det moraliska ramverket är de systembevarande och de individer som potentiellt utmanar, förkastar och förändrar ramverket utdefinieras.⁹ Det förekommer (eller kan förekomma) flera olika diskurser samtidigt i ett samhälle i en given historisk situation som alla påverkar individens identitetsskapande process. Förändringen i en eller flera diskurser parallellt, kan leda till förändring av den dominerande, av det moraliska ramverket.

Taylor försöker förklara den västerländska/europeiska historisk-politiska förändringen som utvecklingen av *en homogen identitet*, en idéhistoria. Trots de disparata idéer som analyseras, formeras de i vår samtid till en enda identitet, den moderna. De tre olika historiska idéer Taylor anser utgöra grunden för den moderna identiteten är: (i) "modern inwardness", känslan av oss själva som varelser med ett inre djup med kapacitet att genom förnuftets kraft påtvinga världen en given ordning; (ii) bekräftelsen av "the ordinary life" – produktionen och reproduktionen – "that is, labour, the making of things needed for life, and our life as sexual beings, including marriage and the family" (1989: 211); (iii) en expressiv förståelse av naturen, det finns ett djup i naturen, "in the order of things, but also as it is reflected within, in what dwells up from my own nature, desires, sentiments, affinities" (1989: 314), vilket till del motverkar den en-dimensionella individ som uppfattningen om "modern inwardness" skapar. Kan verkligen den här mängden erfarenheter reduceras till att vara en och densamma?¹⁰

I stället för att, som Taylor gör, peka på homogeniteten i moderniteten och den moderna identiteten, förefaller hans studie möjliggöra en ökad förståelse för den *moderna identitetens heterogenitet*.¹¹ Att olika erfarenheter har varit betydelsefulla för den identitetsskapande processen, olika moraliska ramverk, vore en rimlig utgångspunkt för att förklara de ökade strävanden i västvärlden efter kulturellt, nationellt och etniskt erkännande. Om vi i analysen av det moderna samhället såg moderniteten som en heterogen samhällsförändring, kanske vi bättre kunde förklara skeendet i världen idag.¹²

Det moraliska ramverket

Identiteten definieras således genom relationen till en omvärld, till de disciplinerande praktikerna. De för samhället bekräftande idéerna utgör det moraliska ramverk som kommer till uttryck genom praktikerna. Individen kommer därför genom sin relation till omvärlden ständigt att konfronteras med det moraliska ramverket. Bilden av det goda livet finns i de moraliska föreställningarna. Genom ramverket vet individen var det goda är situerat och hur hon skall nå dit. Utan någon uppfattning om det goda livet – dvs. vad det innebär att vara människa – finns ingen identitet att forma, livet ter sig meningslöst. Positionen till det goda bestämmer identitetens utveckling.¹³

Ett samhälle kan inte existera utan språkligt uppburna moraliska föreställningar. Ramverken ger möjligheter att göra betydelsefulla kvalitativa distinktioner då de utgör bakgrundsantaganden för moraliska omdömen. De ger en bild av hur individen förhåller sig till det goda. Människan kommer därför alltid i sin identitetsskapande process att mäta sig mot ramverken. Inom ett ramverk kan individen bedöma en handling, ett livs eller en känslas överhöghet i jämförelse med andra som samtidigt finns i föreställningsvärlden. Ramarna utgör den måttstock mot vilka våra begär och val bedöms, ”/the goods which command our awe must also function in some sense as standards for us” (Taylor 1989: 20). Alla individer agerar inom moraliska ramverk, deras liv är strukturerade av kvalitativa distinktioner, oavsett medvetenheten om dem. Det är forskarens uppgift att blottlägga inom vilka ramar människan agerar. Dessa ramar innehåller och styr synen på det goda livet. Taylor menar att:

Frameworks provide the background, explicit or implicit, for our moral judgments, intuitions, or reactions... To articulate a framework is to explicate what makes sense of our moral responses. That is, when we try to spell out what it is that we presuppose when we judge that a certain form of life is truly worthwhile, or place our dignity in a certain achievement or status, or define our moral obligations in a certain manner, we find ourselves articulating inter alia what I have been calling here 'frameworks'. (1989: 26)

De horisonter, den kunskapsvärld inom vilka vi lever kan inte få någon *mening* om vi inte har dessa ramverk och gör kvalitativa distinktioner. De konstituerar den mänskliga aktören. *Identiteten är den skapade kunskapsvärld* inom vilken individen kan göra kvalitativa distinktioner och de är omvärldsberoende och traditionsbundna. Det ger ett kraftfullt band mellan identiteten och orienteringen i den moraliska världen. Den mänskliga aktören existerar i en värld full av frågor på vilka ramverksdefinitionerna är svaren. Då identiteten är skapad dialogiskt inom ett moraliskt ramverk, är det också ramverket som ger svaren på våra värdefrågor. De ger riktlinjer efter vilka vi formar vår identitet och de existerar oberoende av vår egen existens. Jaget kan endast vara och beskrivas, utifrån sin omgivning. Individen kan inte skapa en identitet direkt i nuet.

Analysobjektet blir det ramverk som grundlägger vår moral och formar vår identitet, det goda som kommer till uttryck genom den språkliga konstruktionen. Ett samhälles praktiker och institutioner manifesterar det. Det är i dialog med den kontexten individens identitetsskapande process fortskrider och källorna till jaget finns.

Det goda

Om vi accepterar antagandet om den identitetsskapande processen, relationen mellan individen och det moraliska ramverket, framgår att alla moralteorier i grunden hänvisar värdeomdömen till något underliggande gott. Individen vet vem hon är genom sin relation till det goda. Det goda har enligt Taylor två centrala funktioner: (i) det fungerar som det *övergripande goda* mot vilket individen definierar sin identitet ("hypergood"); (ii) det *konstituerar det goda* då det inte bara ger den moraliska teorin ett innehåll, utan en längtan efter det goda ger individen möjlighet att bli en del av det goda ("constitutive good") (1989: 62-75, 91-103).

Ett samhälls praktiker är formade av den kamp som fortgått mellan olika uppfattningar om det övergripande goda. Det övergripande goda som dominerar i ett samhälle har undertryckt de tidigare dominerande och framställer gärna den egna uppfattningen som moraliskt högre stående.¹⁴ Den förändringsprocess de högsta värdena i samhället genomgår är en ständig utmaning från nya och gamla värden och därför konfliktfylld. Olika samhällen och skilda kulturer kommer beroende av människans formulering av det goda – tolkningen av idéer och praktiker – att värdera det goda olika, i rummet och i tiden. Det finns inget gott eller rätt som existerar i världen oberoende av människan. Det meningsskapande finns förankrat i den bakgrundsförståelse individen får i ett givet samhälle genom identiteten.

Det goda kan endast existera för oss om det artikuleras och formuleras. Den underliggande känslan av det goda är därför viktig att uttrycka. Skilda uppfattningar om det goda i olika kulturer är korrelerat med det skilda språk som utvecklats i dessa kulturer. Tankar om universella rättigheter existerar exempelvis i vårt samhälle då de diskuterats, promulgerats och teoretiserats. Artikulerandet fungerar som en av våra moraliska källor. Det konstituerar det goda och ger det kraft. Kärleken och längtan efter något (ett gott) bemäktigar sig oss till att göra och bli detta (goda).

Ramverken är dock inte något individen uppfinnar, utan är en förutsättning för att individen skall forma sin identitet och hur. Värdeomdömen kan därför aldrig vara en ögonblicklig reaktion som vid varje tillfälle är helt oberoende av omgivning och identitet, då identiteten är individens kunskapsvärld. Det innebär inte att alla tolkningar av världen är lika rimliga eller sanna – att individen kan hävda vilken verklighet som helst vara riktig. Individer utan identitet kan inte existera och identiteten medför en klar bild av verkligheten, *en given kunskapsvärld*. Även om den i sig är konstruerad ger den ingen anledning att i den specifika situationen åberopa relativism. Individen har en påtaglig relation med en omvärld och identiteten är den kunskapsvärld med vilken omvärlden möts. De idéer som på bästa sätt förklarar vårt liv är i en given situation ett gott mått på verkligheten. De ger den bästa förståelsen av och förklarar handlingar och känslor hos den enskilde individen själv och hos andra. Individen hänför sig därför till vissa starkt värderade "goods" och de behövs för att hon skall förstå vad hon gör – verkligheten består av det som individerna måste handskas med.

Det finns i detta resonemang tydligt konservativa och systembevarande tendenser. Identitetens beroende av samhällets traditioner och kultur kan ge en bild av att samhällsförändring är svår eller omöjlig att åstadkomma, eller helt enkelt inte önskvärd. Min analys av Taylors förhållningssätt leder dock till andra slutsatser. Att erkänna de moraliska ramverkens och det godas existens i varje samhälle och att förstå att de är framkämpade genom historien, minimerar risken för att den egna kulturens uppfattning tas för given och ses som den enda och eviga. Varje samhälles övergripande goda kan inte i varje tid eller i varje uttrycksform vara förenligt med andra samhällens uppfattning. Det råder skillnader mellan samhällen i en given historisk tid, varför tro att vår västerländska uppfattning är den riktiga?

Taylors analys av moderniteten och den moderna identitetens framväxt är framför allt riktad mot det otillräckliga i en individcentrerad analys, men är samtidigt kritisk mot ett strukturellt perspektiv. Med utgångspunkt i en taylorsk analys kan man nå bortom en studie av diskursiva regelbundenheter. Ett studium av relationen mellan individen och det moraliska ramverket kan, genom den identitetsskapande processen, urskilja vilka grupper och individer som *utdefinieras* ur samhällsgemenskapen, eller är utsatta för ett ständigt förtryck och verkar för förändring. Det är ett fruktbart sätt att definiera både de aktörer och institutioner som upprätthåller den rådande maktstrukturen och de som motsätter sig den.

Kritiken av individualismen

Den individualistiska idétraditionen definierar individen utifrån individuella fri- och rättigheter. Detta utan att vilja hänföra sig till en specifik uppfattning om människans natur. Taylor menar dock att de mänskliga rättigheter ett samhälle vill tillskriva individen är beroende av vår uppfattning om det specifikt mänskliga. Det skulle vara en både osammanhängande och oförståelig ståndpunkt att först hävda att människan har vissa rättigheter, för att därefter förneka att det specifikt mänskliga har en speciell moralisk status (Taylor 1985c: 193). Rättigheterna har inget värde i sig om det inte finns ett moraliskt ramverk som erkänner ett lika värde, som har en grundmurad respekt för andra människor och kulturer. Att hävda vissa rättigheter är samtidigt att hävda vissa egenskaper och värden efter vilka ett fullvärdigt liv kan bedömas. Utan medvetenhet om ramverkets påverkan kan resultatet av en rättighetsförklaring tvärtom bli att befästa de disciplinerande praktiker som redan finns integrerade i samhällets traditioner och som endast en del av ett samhälles individer accepterar. Den språkliga kontexten är därför viktig då den både möjliggör och begränsar mänskligt handlande.

Relationen mellan individen och den språkliga kontexten kan illustreras genom det förhållningssätt en individ måste anta som vill få en handling legitimerad och accepterad, samtidigt som hon vill försäkra sig om att få målen med handlingen uppfyllda. I den situationen måste aktören antingen forma det normativa språket så att det passar projektet, eller forma projektet så att det mot-

svarar det normativa språk som är det dominerande.¹⁵ Att förneka det moraliska ramverkets påverkan på individen (och bara tillskriva henne vissa rättigheter) är därför att avproblematisera den förhärskande ordningen. Det är också att omöjliggöra all analys av aktörers handlande, "because we have to determine our place in relation to the good, therefore we cannot be without an orientation to it, and hence must see our life in story... I see these conditions as... *inescapable structural requirements of human agency*" (Taylor 1989: 52, min kursivering).¹⁶

Autenticitet som moraliskt ideal

Taylors övergripande kritik av individualismen är att den misstolkar begreppet autenticitet. Individualismen ser identiteten som en given entitet och antar att svaren på moraliska frågor finns i individen, i jaget. Moralen är sprungen ur förnuftet, erhållen till fullo a priori. Moraliska beslut är endast möjliga att fatta av en fri människa med en egen fri vilja, fri att handla. Individen kan endast själv, med den egna fria viljan göra sitt moraliska val. I varje stund kan hon ifrågasätta sin tidigare identitet. Endast individen har autenticitet – inom individen finns de sanna svaren på olika värdefrågor – de moraliska källorna.

Taylors diskussion grundar sig på antagandet att autenticitet *är* ett verkligt moraliskt ideal med en bestämd och uttalad uppfattning om hur ett gott liv skall levas och en definition av jaget som är dialogisk. Autenticitet innebär för honom att individen: (i) själv skapar, konstruerar och upptäcker; (ii) har originalitet; (iii) ofta har ett motstånd mot samhällets regler och ett presumtvt motstånd mot det som erkänns som moral i samhället; (iv) har en öppenhet mot den kunskapsvärld som är viktig för identiteten, den bakgrund som kan rädda identitetsskapandet från betydelselöshet (1991: 66). Det är viktigt att förstå att den egna handlingen, originaliteten, identitetsskapandet, dialogen och de värden mot vilka vi kan mäta vårt lika värde, är en förutsättning för autenticitet. En fungerande individualism måste uppfatta identiteten som dialogiskt formerad, inte individcentrerad. Dialogen förs inom en individ med internaliserade andra (exempelvis med föräldrar som gått bort), mellan individ och individ, eller mellan individen och det moraliska ramverket.

För individualismen har valet av handlingsväg kommit att bli av stor betydelse för vilken moralisk reaktion som bedöms vara riktig. Individens egna val anses vara ett tillräckligt moraliskt mått. Men finns det inte några moraliska ramverk i samhället är alla val av lika värde för individen. Det blir valet i sig, inte något kvalitativt särskiljande, som rättfärdigar en handling och/eller olika former av samhällsutveckling. Men att välja det egna jagets väg har inget värde i sig om inget val har större betydelse än något annat. Paradoxalt nog blir det egna valet som moralisk normgivare bara trivialt och ologiskt. *Eget val som ideal är endast viktigt därför att vissa områden och val är mer betydelsefulla än andra.* Det egna valet som moraliskt ideal är i sådant fall omöjligt. I en valsituation går det inte att utesluta allt det som inte ryms i aktörens identitet, utan återfinns i det moraliska ramverket, samhällskrav, naturens krav, historia/traditioner och solidaritetsband. För att förstå handlande och samhällsut-

veckling måste ramverken erkännas oavsett vår medvetenhet om dem. Individen måste ta ställning till andra värden än det egna valet i en valsituation.

Det självcenterade idealet och den atomistiska individsynen leder till utdefinierande av grupper vars identitetsskapande process inte kan tillfredsställas inom det förhållande ramverket. Ett samhälles ramverk konstituerar inte bara enskilda individers identitet, utan konstruerar samtidigt en *kollektiv identitet*. Det skapar medvetet eller omedvetet en bild av det goda individen kommer att mäta sig mot. Det etablerade samhällets praktiker förstärker ständigt den kollektiva identiteten mot någon. Oftast sker det på olika minoriteters eller enskilda (avvikande) individers bekostnad.

Den neutrala staten

Autenticitetskulturen har som moraliskt ideal för individualismen strävat efter ett lika erkännande av olika individers identitet. Det har medfört att *rättvisbegreppet är centralt*.¹⁷ Procedurer som tar det som utgångspunkt ger alla lika villkor och möjligheter att utveckla sin egen identitet. Men endast om individen existerar i en värld där dialogens och erkännandets betydelse är formulerad, kan en identitet som är icke-trivial definieras och individen vara autentisk. "Authenticity is not the enemy of demands that emanate from beyond the self; it supposes such demands" (Taylor 1991: 41).

För individualismen är en rättviseprocessur på social nivå tillräcklig som ett erkännande av skillnader. Således är inget speciellt politiskt styresskick nödvändigt att förespråka. Staten skall heller icke styra vilka värden och mål som skall eftersträvas då detta kan omöjliggöra ett jämlikt erkännande av identiteter. *Den neutrala liberalismen blir ideal*. Den reella innebörden av detta blir att vi rättighetsmässigt erkänner ett lika värde för olika sätt att leva. Ett lika värde är avgörande för erkännandet av olika identiteter. Men vart leder ett sådant förfarande människan då det moraliska ramverket är så centralt för den identitetsskapande processen?

Ramverkets innehåll är förutsättningen för ett *faktiskt* erkännande av olika identiteter. Jämlikheten finns inte i att skillnaden formellt accepteras, utan i något som går utöver detta. Olikhet är i sig ingen grund för lika värde. De för samhället bekräftande idéerna måste uppskatta att alla individer har egenskaper som antingen är lika eller kompletterande. Ramverket måste skapa praktiker som går utöver jämlikhetsprincipen som rättighet. Det räcker således inte för ett samhälle att lita på att fri- och rättigheter ger oss ett lika värde som individer. Att erkänna skillnader kräver mer av oss än endast en formaliserad rättvisa. Individerna i samhället måste "share more than a belief in this principle; we have to share also some standards of value on which the identities concerned check out as equal. *There must be substantive agreement on value, or else the formal principle of equality will be empty and a sham*" (Taylor 1991: 52, min kursivering).

Liberalismen som moralisk teori kan därför endast fungera om alla individer i ett samhälle är lika så att det moraliska ramverket fungerar lika för alla. Liberalismen och individualismen som moralisk teori accepterar och erkänner teo-

retiskt alla individuella olikheter, om individerna är toleranta mot andra individer med olikheter. En vidsynt värdepluralism och tolerans framtonar men den paradoxala följden är att i praktiken förutsätts alla individer vara lika eller utan specifik identitet.¹⁸ Automatiskt och konsekvent utesluts de individer och grupper som inom ett samhälles förhärskande moraliska ramverk (i västvärlden de liberaldemokratiska idéerna) inte kan utveckla sin egen identitet. Varje ramverk sätter sina egna gränser för individen. Det är därför viktigt att vara medveten om traditionernas och kulturens betydelse för ett samhälles bekräftande idéer. Idéerna som kommer till uttryck i ramverket och därmed konstituerar aktörerna, är lika konstruerade i ett historiskt jägarsamhälle som idag, vän och fiende skiljs åt på samma sätt – genom den kollektiva identiteten – accepterandet eller förkastandet av ramverket.

Förändringar av det moraliska ramverket är dock ingen omöjlighet. Det sker som beskrivits ovan, genom att de uppbärande gränserna (idéerna) flyttas eller byts ut helt, eller genom att praktikerna förändras så att de inte längre motsvaras av tidigare idéer. Med utgångspunkt i den identitetsskapande processen kan forskaren definiera potentiella aktörer för samhällsförändring. Samerna för som definierad minoritet en kamp mot det förhärskande ramverket och deras kollektiva handlande, vars mål är den egna kulturens överlevnad, kan komma att förändra de rådande praktikerna. I ett längre perspektiv kan den debatt som pågår leda till ett brott i diskursen då en mängd tidigare givna begrepp ifrågasätts och problematiseras. Tidigare praktiker för behandlingen av minoriteter kan komma att förändras så de inte motsvaras av bekräftande idéer. Idéerna kommer då att förändras tills de åter motsvarar och bekräftar praktikerna. Vad innebär *nation*, *medborgare* och *identitet* för en minoritet som samerna? Hur inneslutande eller uteslutande är de begreppen definierade i svensk politik?

Det rätta eller det goda

Avfärdandet av idéer om ett existerande moraliskt ramverk i förening med en tro på ett rationellt och förnuftigt frigjort subjekt, har format modernitetens krav på universella rättigheter, frihet och individuell autonomi. Det centrala för individen är vad som är *rätt* att göra, inte vad som är *gott* att vara. Följden av rättighetstanken blir att så länge en individ väljer att ge sitt samtycke till något, så är det riktigt (kontraktteorins framväxt). Det rätta handlandet i ett rättvist politiskt system prioriteras. Den individuella politiska friheten beskrivs i negativa termer, dvs. som frihet från någonting (statlig inblandning). Frihet kan endast etableras i ett samhälle genom att vissa rättigheter bekräftas. Rättigheterna används sedan som ett "trumfkort" och har prioritet över alla krav på samhälleliga förpliktelser. Den liberala synen på förhållandet mellan å ena sidan individen och å andra sidan det gemensamma goda och staten kan uttryckas som att varje individs centrala mål är att etablera "a maximum degree of non-interference compatible with the minimum demands of social life" (Isaiah Berlin, citerad i Skinner 1986: 248). *Varför* individerna bör samtycka till vissa fri- och rättigheter, till ett visst riktigt handlande och fördöma annat,

problematiseras däremot inte. Det moraliska ramverkets konstruktion utelämnas helt.¹⁹

Men självfallet stöder sig även de moderna moralteorierna på implicita idéer om det underliggande goda för samhället; som frihet, universalism och altruism. Samtidigt förnekar de dock ofta explicit att det goda existerar, eller styr vartåt individerna strävar. Det goda existerar som en förutsättning för individens identitet, oavsett om vi är medvetna om det eller inte och oavsett om individens handlande sker utifrån ett rättighetsperspektiv. I en taylorisk analys faller den mycket långvariga konflikten angående det rättas företrädare framför det goda, eller tvärtom. Endast i ett samhälle utan moraliskt ramverk kan det rätta sättas före det goda (och ett sådant existerar inte). Taylor menar att:

Where 'good' means the primary goal of a consequentialist theory, where the right is decided simply by its instrumental significance for this end, then we ought indeed to insist that the right can be a primary good. But where we use 'good' in the sense of this discussion, where it means whatever is marked out as higher by a qualitative distinction, then we could say that the reverse is the case, that in a sense, the good is always primary to the right... [T]he good is what, in its articulation, gives the point of the rules which define the right. (1989: 89)

Trots att Taylors analys är en historisk rekonstruktion av den moderna identitetens födelse, förklarar han inte en tillbakagång till en historiskt förgångna tradition, liksom Alasdair MacIntyre.²⁰ Taylor visar att det går att kritisera liberalismen utan att återföra diskussionen till ideal från det förgångna. Individens identitetsskapande process som utgångspunkt, istället för traditioner eller kultur, ger en god möjlighet att dels komma bortom dikotomin modernt-historiskt i analysen, dels komma bortom den liberal-kommunitära diskussionen genom att ställa andra frågor. Det erbjuder en vision av politik som är grundad på gemensamt innehåll, mening och syfte, utan att individen lämnas ensam med vargarna (staten i liberal tro). Vi kan tillåta oss att vara moderna utan att vara liberala.

Charles Taylor och statsvetenskaplig forskning idag

Det moderna samhället karaktäriseras av ett inåtgående i individen för att finna de moraliska källor som kan leda individens handlande. Inom individen kommer människan i sitt sökande finna den identitet som formats av det moraliska ramverket, en utvecklad eller undertryckt mänsklig potential, beroende av relationen till ramverket. Om samtida politik skall ta hänsyn till att alla individer är olika måste i allt högre grad dagspolitiken handla om *erkännande*, "recognition". Det är ett erkännande av den skapade individen, det egna jaget.

I dagens västerländska värld finns allt fler minoritetsgrupperingar och mångkulturella samhällen. Samtidigt har medvetenheten ökat om att kvinnans identitet systematiskt undertrycks. Erkännande av identiteter har blivit en politisk fråga då det är av så stor betydelse för individens förståelse av vem hon är och vad som är utmärkande för henne som människa. Vår identitet formas till stor del av erkännande, avsaknad av erkännande eller ett negativt och nedvärderan-

de erkännande från andra. De senare två formerna av identitetserkännande kan leda till att individer och grupper internaliserar en bild av sig själva och sin kultur som mindre värdefulla och självaktningen blir därför låg. Individen kan då inte tillräkna sig en tillfredsställande identitetsskapande process inom det förhärskande moraliska ramverket. Ett nedvärderande av identiteten är ett verkningsfullt instrument för att undertrycka individer och grupper.

Moderniseringsprocessens *autenticitetsideal* och den medföljande centreringen till individens eget inre, har gjort identitet och erkännande oundgängligt för individen. Idealet som växer fram är "that of being true to myself and my own particular way of being... If I am not, I miss the point of my life; I miss what being human is for *me*... It [the ethics of authenticity] accords moral importance to a kind of contact with myself..." (Taylor 1992: 28-30). Vad som har gått förlorat i det moderna samhället är förståelsen av det nära samband som finns mellan identitet och erkännande. En människas identitet och liv bestäms inte genom en inre monolog, utan vi lär oss, utvecklas och formas genom dialog med andra livet ut.

Erkännandets politik

I diskursen om erkännande finns ett för det liberala samhället, paradoxalt förhållande. Politikens innehåll har riktats mot lika rättigheter och ett lika medborgarskap för alla medborgare, dvs. universella likheter i rätten att formera jagets identitet. Men den här utvecklingen av den moderna identitetsuppfattningen har också givit upphov till en *skillnadens politik*. Alla skall bli erkända för sin unika identitet. "With the politics of equal dignity, what is established is meant to be universally the same, an identical basket of rights and immunities; with the politics of difference, what we are asked to recognize is the unique identity of this individual or group, their distinctness from everyone else" (Taylor 1992: 38). Det är i denna diskussion som den förhärskande individualismens inneboende motsättning tydligast framträder. Här finns den uppenbara slitningen mellan universella idéer och partikulära individer väl formulerad.

Problemet för individualismen och den neutrala liberala staten är att det specifikt särskiljande har ignorerats och tvingats assimilera sig till majoritetens (eller härskande elitens) identitet. Det är ett stort brott med autenticitetsidealet och respekten för alla individers rätt till självförverkligande. Den majoritetsprincip som utvecklats för politiskt beslutsfattande är en följd av föreställningen om *det homogena samhället* och viljan att nå konsensus. Den existerar i allra högsta grad för den individualistiska idétraditionen. De individer som accepterar det rådande moraliska ramverket i samhället och identifierar sig inom det, kan också känna sig säkra i sin identitetsskapande process oavsett majoritetens beslut. De finns redan innanför de gränser samhället ställt upp och är en del av den kollektiva identiteten. Utdefinieringen av icke tillhöriga görs i betoningen av individens universella rättigheter (jämlighetens politik) om inte specifika rättigheter kan ges till specifika individer (*skillnadens politik*).

Så länge en kamp förs mot ett uppenbart förtryckande privilegiesamhälle av typen Sydafrika under apartheidpolitiken eller ett 1700-tals-Europa, är den

liberala jämlikhetspolitiken väl förenlig med en skillnadens politik. Svårigheterna uppstår då jämlikheten på rättighetsplanet redan är uppnådd – hur skall då dessa krav på att alla skall erkännas för sin unika identitet mötas? Kan den liberala idétraditionen ge erkännande och status till något som inte är universellt delat? Skillnader mellan individer bör kanske ge upphov till att vi i dagens samhälle skall behandla individer och grupper olika?

Det går inte att förneka jämlikhetstankens betydelse idag för västvärldens praktiker.²¹ Det är ett ideal framkämpt ur historiskt givna situationer och de tidsperioderna är inte desamma som idag. Jämlikhet och frihet är nödvändigt, men inte tillräckligt för att emancipera den moderna individen. Dagens samhälle måste inse att både de bekräftande idéerna och praktikerna är i förändring, att vi står inför en brytpunkt till något ännu ej formulerat. En strävan i riktning mot en ökad förståelse för den identitetsskapande processen ger möjligheter att förnya både idéer och praktiker. Det medför en repolitisering av den politik-teoretiska diskussionen då vi inser att den är uppbyggd på moraliska antaganden som i grunden är politiska – politik är tolkningen och upprättandet av ramverken.

En politik grundad på jämlikhet och lika värdighet, utgår från den universella tanken att alla människor är värda lika respekt. Alla individer anses ha en mänsklig potential och kapacitet. En skillnadens politik grundar sig också på en universell potential, nämligen att forma och definiera sin egen identitet, både för individer och kulturer. I dessa till synes förenliga tankar döljer sig i ny form en motsättning mellan samma idéstrukturella problem som ovan för individualismen. Hur skall tanken att "equal respect requires that we treat people in a difference-blind fashion" förenas med att "we have to recognize and foster particularity"? (Taylor 1992: 43) Skillnadens politik bryter mot principen om icke-diskriminering och jämlikhetspolitiken ignorerar kraven på en fri formering av identiteten då den tvingar individer in i en homogen form vars ramar inte överensstämmer med deras egna.

Ur ett erkännandeperspektiv bör kanske vissa minoriteter ges rätt att utesluta andra från sitt samhälle för att skydda och bevara sin egen kulturella integritet och därmed ges möjligheten att forma det moraliska ramverk som bäst utvecklar och erkänner identiteten för de individer som innesluts. Den förment neutrala liberala staten kan inte vara neutral, utan den ger uttryck för en hegemonisk kultur, då endast minoriteten eller de förtryckta kulturerna tvingas att anta främmande form. Koncentrationen på individens identitetsskapande process är därför en analys av maktförhållanden. Alla samhällen kännetecknas av de maktrelationer som uppstår genom skapandet av de kollektiva identiteterna, skapandet av vänner och fiender. Maktförhållandena konstituerar identiteterna. Ett samhälle som inte tar hänsyn till skillnader är således icke rättvist utan högst orättvist och omänskligt, då identiteter förtrycks och diskrimineras. Liberalismen tycks alltså antingen förutsätta att det finns universella skillnadsblinda principer, dvs. givna likheter mellan individerna, eller att individerna är utan identitet – de är innehållslösa.

Med en sådan individsyn tenderar politiken att förutsätta konsensus om de viktigare frågorna i samhället. Rationella och lika individer förhandlar fram de

rätta lösningarna, det instrumentella förnuftet blir betydande. Men det är att helt förbigå vad identitetens utveckling medför – hela dimensionen av antagonism och makt – politikens kanske viktigaste dimension. Istället för att diskutera inom ramarna för den offentliga sfären och det vi kallar politik, skjuts de för individen centrala och ofta konfliktfyllda företeelserna över till en privat sfär, där individens identitetsformering kan fortgå i stillhet. Men "[a]s current controversies about abortion clearly show, pluralism does not mean that all those conflicting conceptions of the good will coexist peacefully without trying to intervene in the public sphere, and *the frontier between public and private is not given once and for all but constructed and constantly shifting*" (Mouffe 1993: 51, min kursivering). Varje rationellt konsensus om den politiska ordningen kommer att utesluta individer som inte tillåts utveckla sin identitet tillfullo under det förhärskande ramverket. Diskursen om erkännande är därför av mycket stor betydelse både i den offentliga sfären och i den privata. Ett samhälles konstruktion av kollektiva identiteter genom det moraliska ramverket utsätter individer och grupper för ett kontinuerligt förtryck. Hur definierar vi exempelvis i Sverige kriminella, mentalt störda, minoriteter, svenskar, medborgare och den egna nationen?

Friheten, jämlikheten och individen

Charles Taylor är djupt kritisk till den liberala analysen av samhället och individualismen som det förhärskande moraliska ramverket. Men likt radikal-demokraterna,²² arbetar han fortfarande med individen som utgångspunkt och går på så sätt inte själv utanför det förhärskande moraliska ramverket. Hans diskussion är i hög grad utvecklad utifrån individens villkor och de moderna kraven på jämlikhet och frihet. Den blir därför befriande som en kritik av individualismen inifrån dess egna etiska ideal. Ett problem för hela den liberal-kommunitära debatten är att den förs på liberala villkor där det är det förhärskande ramverket som tillåts ställa de viktiga frågorna och formulera problemen.²³ Men om identiteten inte är given, problematiseras de grundläggande principerna av vikt för individualismen: individen som självändamål; individuell autonomi; självutveckling och självförverkligande; rätten till en privat sfär.²⁴

Ett tayloriskt analysperspektiv formulerar en liberal kritik av individualismen. Det utgår från individen, men menar att den traditionella liberalismen fundamentalt missförstått vad individen är, att hon har olika innehåll. Analysen söker återupprätta individens möjligheter till ett fullvärdigt liv och det låter sig göras utan att samhället skall påtvinga individerna ett gemensamt gott. Jag menar dock att det inte kan ske om inte andra grundläggande begrepp och institutioner samtidigt problematiseras. De är alla i grunden del av hur ett samhälle utdefinierar individer med lika rättigheter. Ramverket är en maktapparat som obönhörligt förtrycker. Återupprättandet av en liberal moralisk och politisk teori måste därför ta hänsyn till individens identitetsskapande process. *Identiteten* kan inte ses som given, inte heller *nationen, medborgarskap* eller vad som är *det goda* för ett samhälle.

Om en kritik av liberalismen skall kunna förenas med ett försvar av rättigheter och demokratiska praktiker, med jämlikhet och frihet, är det enligt Chantal Mouffe:

fundamental to distinguish between "civic conscience" – that is to say the requirements proper for all citizens of a liberal democratic regime where the criteria of justice are those of liberty and equality – and postulating a substantive common good which would impose on all a singular conception of *eudaimonia*. Civic conscience does not imply that there must necessarily be consensus, and the republican ideal does not require the suppression of diversity in favour of unity. A republican conception... can make room for that which constitutes the central contribution of liberalism: the separation of public and private and the defence of pluralism. But this requires thinking of citizenship in a democratic fashion, that is to say without renouncing individual liberty. Such a task is only possible if we strive to conceptualize liberty other than the defence of individual rights against the state, while taking care not to sacrifice the individual to the citizen. (1988: 203)

Jag tror att Charles Taylor visar på en möjlig väg för Mouffe och radikaldemokraterna att komma vidare i projektet, att förstå samhällelig och politisk förändring, då han analyserar skapandet och förändringen av individuella och kollektiva identiteter. Han visar på vilka grunder individen tolkar och konstituerar sitt jag. Om politiken handlar om tolkningen och utformandet av ramverket, om politiken definierar och konstituerar ett inneslutande och uteslutande av individer i ett samhälle, är den identitetsskapande processen fundamental för det kollektiva beslutsfattandet. Om inte politiken blir det centrala studieobjektet kan det få förödande konsekvenser för det demokratiska samhället, då frihet och jämlikhet inte är värden som står fristående från den identitetsskapande processen genom att de framhävs i givna fri- och rättigheter. *Den identitetsskapande processen är i allra högsta grad politisk.*

Taylor och politikdiskussionen idag – rationalitet och tro

Med den mängd "nya" etniska, religiösa och nationalistiska konflikter som uppstått i världen, även i de länder där de demokratiska värdena är starka, är det viktigt att förstå vilken betydelse identiteten har för individen. Det är utifrån en taylorsk analys viktigt att studera det som är det mest politiska, identitetens möjligheter att utvecklas.²⁵ Om politiken ses som en rationell process där individer med disparata intressen förhandlar och når konsensus om den övergripande styresformen och företräde ges åt det instrumentella förnuftet, kommer individer konsekvent att utdefinieras ur gemenskapen. Med en sådan politiksyn finns det *ett* för samhället bästa beslut som på det effektivaste sättet når det eftersträfvade målet. I övrigt är individerna fria att i den privata sfären agera utifrån sina egna uppfattningar om vad som är det allmänna goda, deras egen moraluppfattning. Politiken blir med en sådan syn principiellt neutral och den identitetsskapande processen utelämnas helt. Men varje ramverks definition av politik utesluter likväl som innesluter individer och grupper, skapar ett vi och ett dem. Varje konsensus baseras därför på ett uteslutande och ett fullkomligt rationellt konsensus går därför aldrig att nå. Det är en förutsättning för politik. Jag tror att försvaret av det demokratiska samhället är beroende av

insikten om att de identiteter som skapas i det liberaldemokratiska samhället är historiskt kontingenta och diskursivt konstituerade.

Liberalismen bortser från att politik handlar om kollektiva handlingar, makt och motsättningar. Politiken är resursmobiliserande och förs inte av enskilda individer som kalkylerar framtida förtjänster, utan av den roll den identitets-skapande processen tillskriver individen i en kollektiv identitet – en given kunskapsvärld. Den identitetsskapande processen skapar ett mycket större utrymme för känslor som avgörande för människornas handlingar, än för rationellt agerande.

En förklaring av vad som konstituerar en aktörs identitet som tar sin utgångspunkt i konstruktionen av identiteter – kollektiva och individuella – kan ifrågasätta den dominerande rationalismen som förklaringsmodell. Kontextens relation till individen och den identitetsskapande processen utesluter teorier om det rationella och frigjorda subjektet. Individen mäter sig alltid mot det moraliska ramverket, med ett positivt eller negativt förhållningssätt för att förstå sin identitet, sitt innehåll. Handlandet kommer därför att styras av den relationens specifika utformning istället för genom ett rationellt kalkylerande.

Individerna kommer att *tro* på sitt och andras agerande utifrån relationen till det normgivande ramverket, den egna kunskapsvärld som identiteten medför. Om vi tror att människan är rationell är det en funktion av att rationalitet ses som något gott för individen att eftersträva. Vore tron riktad mot att handlande skall regleras av känslostormar vore det (i dagens termer) "irrationellt att vara rationell". Individen anses idag söka olika mål med sitt liv på ett rationellt sätt, men målen är konstruerade av de uppbärande samhällsidéerna. Tron på en viss mänsklig natur – själv-uppfattningen – kommer att prägla den identitetsskapande processen och därmed handlandet.

Om rationaliteten som förklaring till samhällsförändring överges och identiteten, eller den tro en given kunskapsvärld medför, ges företräde, får det avgörande betydelse för politiken och politikvetenskapen. Aktörens agerande kan inte längre härledas och förutsägas genom olika modeller för rationellt tänkande. Individerna styrs av sin tro och tron tar sin utgångspunkt i hur individen definierar sin identitet, dvs. hur hennes relation till det moraliska ramverket är. Tron är också av stor betydelse för formeringen av kollektiva identiteter, skapandet av ett vi och ett dem, av de som innesluts och de som utesluts. Det viktiga för politikvetenskapen kan då inte längre vara att analysera mänskligt handlande, praktiker och institutioner som rationella val av frigjorda subjekt. Istället måste praktikerna och institutionerna ses som *meningsgivande* och *resursmobiliserande*, något som individerna kan tro på, något som överensstämmer med deras utveckling av identiteten, deras kunskapsvärld.

I den dagsaktuella politik-teoretiska diskussionen blir tron avgörande för om ett liberalt eller komunitärt perspektiv företräds, om samhället skall komma före individen, eller tvärtom. Tron erhålls genom relationen mellan aktör/kollektiv och ramverk, individens identitetsskapande process. Det som utvecklar identiteten mot ett fullt erkännande kommer också att vara det individen tror på. Det är inte meningsfullt att konstruera rättviseteorier eller framhäva aristoteliska värden för ett samhälle om de individer, politiska system eller värden

som beskrivs inte har något innehåll. Det finns *verkliga individer* som lever i samhället idag och som tar ställning till vissa värden genom sin identitet. Deras relation till praktiker och institutioner, den identitetsskapande processen, måste (i högre utsträckning än vad Taylor gör) empiriskt studeras om vi skall förstå förändring. Det är därför det är så viktigt att föra in *politiken* som det centrala studieobjektet igen – politiken som en tolkning och ett upprättande av ramverk. Det är en studie av politik som en fråga om argumentation och maktutövning. Politik som ett sätt att konstruera individuella och kollektiva identiteter. Politik som ett sätt att innesluta och utesluta. Den identitetsskapande processen måste förstås om statsvetenskapen idag skall kunna studera och hantera samhällsutvecklingen och den moderna identiteten.

Noter

1. Det finns ett stort problem i översättningen av Taylors "self". En naturlig svensk översättning av termen vore jaget, jag och jag-uppfattning, (se Timbros översättning i *Gemenskaparna*, 1993, red. Emil Uddhammar) men det överensstämmer inte tillfullo med det engelska "self". Ytterligare svårigheter finns i analysen då Taylor låter "self" glida i betydelse genom sitt arbete. De alternativa termerna som jag tror bättre motsvarar det Taylor avser vore självet, själv och själv-uppfattning.

Jag uppfattar i Taylors arbete en distinktion mellan jaget och självet. Självet är någonting större än jaget, en del av det moraliska ramverket. Självet är det som formats genom århundraden, som en del av kultur, samhällsmoral och traditioner. Jaget är självet som det formats och kommit till uttryck i den partikulära individen, genom omgivning, uppfostran etc. Inom ett avgränsat område kommer därför jaget att skilja sig åt i betydligt högre utsträckning än självet.

I uppsatsen använder jag mig av begreppet självet då jag talar om en given historisk kontext, ramverkets, beskrivning och tolkning av människan. Jaget använder jag i diskussionen om den partikulära individen i vilken den rådande själv-uppfattningen kommit till uttryck.

2. John Rawls *A Theory of Justice* (1971) var utgångspunkten för den här debatten. Andra viktiga bidrag har varit Nozicks,

Anarchy, State and Utopia (1974), Dworkins *Taking Rights Seriously* (1976), Sandels *Liberalism and the Limits of Justice* (1982), McIntyres *After Virtue* (1981) och Walzers *Spheres of Justice* (1983).

3. "If realizing our freedom partly depends on the society and culture in which we live, then we exercise a fuller freedom if we can help determine the shape of this society and culture. And this we can only do through instruments of common decision. This means that the political institutions in which we live may themselves be a crucial part of what is necessary to realize our identity as free beings... Those issues, which can only be effectively decided by society as a whole and which often set the boundary and framework for our lives... can only be truly deliberated about politically" (Taylor 1985c: 208).

4. "... the crucial and highly obtrusive fact about language... is that it serves to found public space, that is, to place certain matters before us. This blindness to the public is of course... another consequence of the epistemological tradition, which privileges a reconstruction of knowledge as a property of the critical individual. It makes us take the monological observer's standpoint not just as a norm, but somehow as the way things really are with the subject. *And this is catastrophically wrong*" (Taylor 1985b: 259, min kursivering).

5. Se Taylors diskussion om svårigheten att utmana ett resonemang i politisk teori som utgår från det allmänt vedertagna begreppet rättigheter. Rättigheter har tillskrivits en central roll för att rättfärdiga struktureringen av det politiska tänkandet och de politiska praktikerna (1985c: 188-189).

6. Stora delar av Quentin Skinners metodologiska skrifter finns samlade i Tully, J. red. (1988) *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*.

7. Se Skinners *Foundations of Modern Political Thought* (1978).

8. Taylors teoretiska ansats ger oss dock möjligheten att se vår fångenskap i den egna språkliga kontexten. Likt Quentin Skinner visar hans arbete att våra begrepp och idéer inte utgör en självklar tolkning av verkligheten, att andra rivaliserande tolkningar har utträngts genom historien, även om detta inte utgör det huvudsakliga målet för Taylors studie. Det är också av den anledningen både Taylor och Skinner betonar historisk forsknings relevans för statsvetenskaplig forskning idag. Med Skinners ord kan vi genom den "hope to attain a certain kind of objectivity in appraising rival systems of thought. We can hope to attain a greater degree of understanding, and thereby larger tolerance, for various elements of cultural diversity... [W]e can hope to acquire a perspective from which to view our own form of life in a more self-critical way, enlarging our present horizons instead of fortifying local prejudices... We may also find... that some of what we currently believe about, say, our moral or political arrangements is actually false... Reflecting on such alternative possibilities, we provide ourselves with one of the best means of preventing our current moral and political theories from degenerating into uncritically accepted ideologies" (Skinner 1988: 286-87. Jämför med Taylors diskussion, 1989: 103-105).

9. Jämför med Farr (1989) där han menar att politisk handling i ett samhälle med stabil politisk ordning förutsätter en grundläggande överenskommelse om vad de olika politiska begreppen betyder och hur de används. Om identiteten definieras genom relationen till omvärlden, till de för samhället

bekräftande idéerna, kommer det att uppstå konflikt om det inte finns ett allmänt konsensus om innebörden och användandet av politiska (och sociala) begrepp.

10. Dessa tre grundläggande idéhistoriska strömningar som enligt Taylor kommit att forma den moderna identiteten, utgör del 2-4 i *Sources* s. 111-390.

11. Taylors urval av texter (bl.a. Platon, Augustinus, Descartes, Locke och Rousseau) och deras betydelse för utvecklingen av den moderna identiteten tycks förutsätta en homogen modern identitet. Annars vore kanske de specifikt nordiska erfarenheterna, exempelvis de isländska sagorna, viktigare att analysera för förståelsen av den nordiska kulturens uppfattning om självet och därmed för vår identitetsskapande process? Jag menar att den här kritiken är gällande även för Skinners arbeten.

12. Se Quentin Skinners artikel 'Who Are "We"? Ambiguities of the Modern Self', där han är kritisk mot Taylors skildring av de samtida moraliska värdenas homogenitet (1991: 139-142).

13. Jämför med den diskussion som Alan Wolfe för i *The Human Difference* (1993: 113-116), om "the quest for meaning".

14. "The new highest good [hypergood] is not only erected as a standard by which other, ordinary goods are judged but often radically alters our view of their value, in some cases taking what was previously an ideal and branding it a temptation. Such was the fate of warrior heroic ethic in the hands of Plato, and later of Augustine, and later still in the eyes of the modern ethic of ordinary life" (Taylor 1989: 65).

15. Tankarna om relationen mellan individen och den språkliga kontexten är hämtade från Quentin Skinner 1978, Vol. I: xii-xiii.

16. Utan ett förhållningssätt som tar hänsyn till den omgivande kontextens både möjliggörande och begränsande karaktär, tenderar analysen att utmytna i en mycket traditionell beskrivning av verkligheten där möjligheten att lösa reella politiska problem är ringa. Ett problem som uppstår med både ett taylorskt och ett skinnerskt perspektiv är anspråket på någon form av "riktig" uttolkning av verkligheten. Det som går att rekon-

struera och finna i historien motsvaras av *reella* situationer och aktörer. Även om de som forskare är medvetna om sig själva som aktörer inom ett givet ramverk, ifrågasätter de inte sin egen analys i det perspektivet; ser inte begränsningen som sätts av den egna normgivande språkliga kontexten. Jag finner Taylors diskussion om skapandet av själv-uppfattningen som en medvetenhet om det epistemologiska problemet (1989: 109-198, avsnittet *Inwardness*). Skinner förefaller å sin sida att i *Foundations of Modern Political Thought* acceptera individen som ett rationellt och frigjort subjekt, vars agerande genom god kunskap är möjligt att återskapa.

I den här diskussionen utgör Foucault en viktig motvikt då han erkänner att hans analys ger en *skapad bild* av verkligheten, lika god som någon annan avbild. Foucault menar att vi i ett samhälle är "subjected to the production of truth through power and we cannot exercise power except through the production of truth... [I]n ours the relationship between power, right and truth is organised in a highly specific fashion. If I were to characterise... I would say that we are forced to produce the truth of power that our society demands, of which it has need, in order to function: we *must* speak the truth; we are constrained or condemned to confess or discover the truth... [W]e are also subjected to truth in the sense in which it is truth that makes the laws, that produces the right discourse... In the end we are judged, condemned, classified, determined in our undertakings, destined to a certain mode of living or dying, as a function of the true discourses which are the bearers of the specific effects of power" (1980: 93-94). Det är viktigt att se sin egen forskning som en del av (eller skapande av) ett nytt ramverk, inte en *slutgiltig sanning*. Vetenskapen tenderar annars att endast bli systemlegitimerande och det förhärskande ramverket befästs. Se även *The Archaeology of Knowledge* (1972).

17. Se exempelvis Rawls *A Theory of Justice* (1971). Men Taylors kritik skjuter kanske vid sidan av målet. Diskussionen i ursprungssituationen är rent procedural, men diskussionen som ledde oss *till* att acceptera

ursprungssituationen behöver nödvändigtvis inte vara det: "On the contrary, restricting reasoning in the original position to a purely procedural form is presented by Rawls as 'necessary for the maintenance of certain substantive goods – in particular, as reflecting our concern to respect the freedom and equality of all citizens'" (Mulhall & Swift: 123). I *Political Liberalism* menar också Rawls att: "Justice as fairness is not procedurally neutral. Clearly its principles of justice are substantive and express far more than procedural values, and so do its political conceptions of society and person, which are represented in the original position" (1993: 192). Den neutralitet Rawls förespråkar i *Political Liberalism* är snarare vad alla medborgare i ett samhälle kan acceptera som rättvisepincip, den gemensamma grunden, det alla kan enas om i ett "overlapping consensus" (1993: 192-195).

18. Anne Phillips menar att: "Part of the dissatisfaction with liberalism's treatment of difference is the feeling that toleration is a poor substitute for recognition. We only tolerate what we do not like or approve of (otherwise there is no need for toleration) and yet where difference is bound up with identity, this is hard for the tolerated to accept... Tolerance is perceived as non-egalitarian, resting in some way on a distinction between majority norms and minority deviance, and incorporating some implied preference for a particular way of life" (1994: 79).

19. Chantal Mouffe menar i sin artikel om Rawls, *Rawls: Political Philosophy without Politics*, att företrädet som ges åt det rätta framför det goda endast kan existera "within the context of a specific political association defined by an idea of the common good; except that in this case it must be understood in strictly political terms, as the political common good of a liberal democratic regime, that is, the principles of the liberal democratic regime qua political association – equality and liberty" (1993: 47). Taylors analys har som utgångspunkt de liberala värdena och Mouffe påvisar att det inte finns en motsägelse i ett komunitärt försvar av den politiska liberalismen.

20. MacIntyre menar att "the crucial moral opposition is between liberal individualism in some version or other and the Aristotelian tradition in some version or other. The differences between the two run very deep. They extend beyond ethics and morality to the understanding of human action, so that the rival conceptions of the social sciences, of their limits and possibilities, are intimately bound up with the antagonistic confrontation of these two alternative ways of viewing the human world... I was... laying the basis for arguments in favor of an alternative way of envisaging both the social sciences and society, one with which the Aristotelian tradition easily can be at home" (1985: 259).

21. Kymlicka menar i *Contemporary Political Philosophy* (1990) att det är jämlikhetstanken som förenar all politisk teori idag, där finns den minsta gemensamma nämnaren.

22. Se exempelvis Chantal Mouffes *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community* (1992) och *The Return of the Political* (1993).

23. Alan Gilbert hävdar i sin bok *Democratic Individuality* att hela den liberal-kommunitära debatten egentligen förs "within political liberalism, not outside it" (1990: 10).

24. Jämför med Lukes *Individualism* (1973: kapitel 7-9) och Udéhn *Methodological Individualism* (1987).

25. Iris Marion Young menar att rättvisa vore att på allvar betrakta individens, kulturens eller den specifika gruppens möjligheter att: (i) utveckla och utöva den egna förmågan; (ii) uttrycka sina erfarenheter; (iii) vara delaktig i beslut som bestämmer det egna handlandet och villkoren för handlandet (1990: 37). En demokratisk stat som inte klarar att bemöta politiska krav på erkännande av minoriteters individuella och kulturella identitet, riskerar att drabbas av konflikter och legitimitetskriser: frågan är om den kan bevara sin status som demokratisk nation.

Litteratur

- Dworkin, R, 1977. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth.
- Farr, J, 1989. 'Understanding conceptual change politically', i Ball, T, Farr, J & Hanson, R L (red) 1989. *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, M, 1972. *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M, 1980. *Power/Knowledge*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Gilbert, A, 1990. *Democratic Individuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kymlicka, W, 1990. *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Lukes, S, 1973. *Individualism*. Oxford: Basil Blackwell.
- MacIntyre, A, 1985. (2 ed) *After Virtue*. London: Duckworth.
- Mouffe, C, 1988. 'American Liberalism and its Critics: Rawls, Taylor, Sandel and Walzer', *Praxis International*, Vol 8, No. 2, July 1988.
- Mouffe, C (red) 1992. *Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*. London: Verso.
- Mouffe, C, 1993. *The Return of the Political*. London: Verso.
- Mulhall, S & Swift, A, 1992. 'Taylor: the Sources of the Liberal Self', i Mulhall, S & Swift, A, *Liberals & Communitarians*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Nozick, R, 1974. *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Blackwell.
- Phillips, A, 1994. 'Dealing with Difference', *Constellations*, Vol. 1. No. 1. April 1994.
- Rawls, J, 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J, 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Sandel, M, 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q, 1978. *The Foundations of Modern Political Thought*. Vol 1-2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q, 1986. 'The Paradoxes of Political Liberty', i McMurrin, S M (red) 1986. *The Tanner Lectures on Human Values*. Cam-

- bridge: Cambridge University Press and Salt Lake City: University of Utah Press.
- Skinner, Q, 1988. 'A Reply to My Critics', i Tully, J (red) 1988. *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Skinner, Q, 1991. 'Who Are "We"? Ambiguities of the Modern Self', *Inquiry* (Symposium: Charles Taylor's *Sources of the Self*), Vol. 34, No. 2, June, 133-153.
- Taylor, C, 1985a. 'What is Human Agency?', i *Human Agency and Language: Philosophical Papers*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1985b. 'Theories of Meaning', i *Human Agency and Language: Philosophical Papers*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1985c. 'Atomism', i *Philosophy and the Human Sciences: Philosophical Papers*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1989. *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C, 1991. *The Ethics of Authenticity*. London: Harvard University Press.
- Taylor, C & Guttmann, A (red) 1992. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, C, 1992. 'The Politics of Recognition', i Taylor, C & Guttmann, A (red) 1992. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*. Princeton: Princeton University Press.
- Tully, J (red) 1988. *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Uddhammar, E (red) 1993. *Gemenskaparna: Charles Taylor, Michael Sandel, Alasdair MacIntyre, Charles Murray*. Stockholm: AB Timbro.
- Udén, L, 1987. *Methodological Individualism*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Wolfe, A, 1993. *The Human Difference: Animals, Computers and the Necessity of Social Science*. Berkeley: University of California Press.
- Young, I M, 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.